

Tikkoen Olam

De titel voor deze dag van gezamenlijke reflectie is *tikkoen olam* - herstel van een gebroken wereld. Dit mystieke concept verwijst naar het herstel van een kosmische catastrofe en verscheurde maatschappij. Naar een strijd tussen tegengestelde krachten. Tussen enerzijds de aantrekkende kracht van nemen en naar jezelf toehalen, en anderzijds de juist naar buiten gerichte kracht van geven. De balans tussen deze overigens beide onmisbare potenties blijkt zoek. De vaten van de wereld en ons bestaan zijn zogezegd gebroken. We leven als het ware in een in scherven uiteengevallen schepping en maatschappij, waar de harde kant van hebzucht en regel (naar jezelf toe gericht) het alsmaar lijkt te winnen van souplesse en medemenselijkheid (naar de ander toe gericht).

De ware mysticus zoekt naar balans, tussen wet en genade, tussen zelfbehoud en opoffering, geven en nemen, volharding en toegeeflijkheid. Het zoeken naar herstel van evenwicht tussen die polaire krachten (in jezelf en in de wereld) draag bij aan balans en daarmee **tikkoen olam**. De wereld blijkt weliswaar verduisterd en onze samenleving ernstig gepolariseerd, maar dat levert vanuit de Joodse mystiek gezien alleen maar des te meer uitdaging om als Gods scheepsel met een vrij wil bij te dragen aan heling van de schepping, aan *tikkoen olam*. Van de profeet Jesaja leren we dan ook dat God naast dag en nacht ook goed en kwaad geschapen heeft. Hij formuleerde Gods uitdaging aan de mens als volgt: *'Ik heb het licht geformeerd en de duisternis geschapen, Ik maak vrede en schep het kwade.'* (Jes. 45:7). Het zou manicheïstisch zijn en van heidens denken getuigen, om duisternis en kwaad als noodlottige realiteit en onafhankelijke tegenmacht van God te beschouwen! Duisternis is vanuit het jodendom gezien slechts een potentie, een **uitdaging** voor de mens om donkerte te verdrijven waar het licht ontbreekt, balans te hervinden waar evenwicht zoek is!. Een uitdaging om narcisme te bevechten met het wapen van sociale betrokkenheid, vreemdelingenhaat te weerstaan met gastvrijheid, armoede met vrijgevigheid en medemenselijkheid, en nogmaals duisternis door licht te vervangen. Zo spreken ook mij als Jood deze woorden van Jezus aan: *'Laat zo uw licht schijnen in deze wereld, opdat de mensen uw goede werken zien en uw Vader die in de hemel is verheerlijken.'* Niets is voor duisternis vreeswekkender dan licht, niets is angstwekkender voor de haat dan liefde, zo hoorde ik een Amerikaans Rabbijn zeggen.

Het begrip *tikkoen* olam vormt ook een uitstekend uitgangspunt om te spreken over het rabbijnse en Bijbelse concept 'gerechtigheid' (*tzedaka*), over de opdracht om de wereld weer te doen functioneren zoals dat door de Schepper bedoeld was. Zo noemde Martin Buber zijn schrijfmachine ooit veelzeggend een 'tzadik' (rechtvaardige) omdat dit
5 apparaat perfect functioneerde en deed waarvoor het bedoeld was!

Tzedaka -recht en rechtvaardigheid

De inhoud van het concept *tzedaka* is breed. Doorgaans is dit woord, bekend uit Tenach, vertaald met 'gerechtigheid' of 'rechtvaardigheid'. Dat is een betere vertolking dan met het begrip 'recht' (*tzèdèk* (recht), *misjpat* (rechtsregel), *din* (rechtsoordeel).
10 Want met het begrip 'recht' reduceren we *tzedaka* tot een wet of regel. Tot een onderdeel van een wetboek of een 'sociaal contract', waarin onderlinge rechten en plichten van burgers onwrikbaar zijn vastgelegd.

Vanuit rabbijnse opvatting bezien is de connotatie van het woord '*tzedaka*' veel breder. Het begrip '*tzedaka*' verwijst niet alleen naar 'rechtmatig handelen overeenkomstig de
15 wet (*din – mispat*) maar verwijst bovenal naar een **levenshouding van solidariteit en medemenselijkheid**. *Tzedaka* omvat ook liefdevolle zorg voor armen en kwetsbaren binnen de samenleving. [Indiasche cultuur, onderscheid tussen: *niti* en het veel ruimere *nyaya*].

Tzedaka houdt dus veel meer in dan zich conformeren aan vast geformuleerde
20 rechtsopvattingen of juridische richtlijnen. *Tzedaka* impliceert vooral **spontaan** handelen zonder precies omlinjnde verplichting. Het gaat hier om een houding en handelwijze die voortvloeit uit een geïnterneerde levenshouding van **naasteliefde** en gevoelens van **solidariteit** en **verbondenheid** met anderen! Als mens en medeschepsel moeten we om onze economisch zwakke, hulpbehoevende en misdeelde medemens
25 niet alleen hulp aanbieden, maar het komt er volgens de traditie vooral ook op aan hoe je dit doet! *Tzedaka* impliceert niet primair de wet volgen, maar allereerst rekening houden met de concrete gevolgen en uitwerking van ons handelen en het gevolg van toepassing van regels en wetten. Een toeslagen-schandaal of het overbodig verdrijven van burgers uit vakantiehuisjes vormt het absolute tegendeel van wat *tzedaka* beoogt.

30 Het ruimere, morele en eveneens innerlijke aspect van *tzedaka* vinden we, en dat is opvallend, juist benadrukt in een (halachische- juridische) wetscodex als de Sjoelchan

Aroech van Josef Karo (1488-1575). Jodendom is toch minder wettisch dan het voor sommigen lijkt

Ik citeer: »Ieder die aan een persoon (sociale) ondersteuning (d.w.z. *tzedaka*) biedt op een onvriendelijke manier, met zijn gezicht in de grond borend, die verspeelt zijn verdienstelijkheid, ook al zou hij hem duizend goudstukken schenken. Hij overtreedt daarmee het verbod: *'Je zult **bereidwillig (met overgave en van harte)** aan hem d.w.z. (je naaste en de vreemdeling) geven en het in je hart niet betreuren wanneer je aan hem geeft, want in ruil daarvoor zal de Eeuwige jou zegenen in al wat je doet en in al wat je hand onderneemt.'* (Deut. 15:10). Men moet leren schenken op een aangename manier, en met zichtbare blijdschap. Niet als protocollair handelend ambtenaar. We moeten het lijden met de ander delen, zoals Job verklaarde: *'Of weende ik niet om hem die harde dagen beleefde? Was mijn ziel niet bekommerd om de arme?'* (Job. 30:25). «¹

De wet overschrijdt hier zo te zeggen bewust de eigen grenzen door meer te verlangen dan haar eigen letter ooit zou kunnen omschrijven! Tzedaka eist uit solidariteit en inlevingsvermogen voortkomende creativiteit!

Tzedaka als combinatie van basiswaarden bij de profeten

Tzedaka omvat de fundamentele condities die een waardige en betrokken relatie tussen de leden binnen een gemeenschap garanderen. Het doen van *tzedaka* verheft de maatschappij tot **bondsgemeenschap**. Het smeedt een **Gesellschaft** om tot een **Gemeinschaft** om met Martin Buber te spreken. Wanneer maatschappij en gemeenschap gescheiden blijven is er iets goed mis. Tzedaka draagt bij aan een manier van samenleven, waarbij we niet alleen contractueel vastgelegde rechten en plichten naleven, maar waarbij we onszelf op spontane en inventieve wijze solidair tonen met medeburgers, met bijwoners (ingeburgerde asielanten, *gerim*), en niet te vergeten juist ook met vreemdelingen (*zarim*). *Tzedaka* verheft onze maatschappij tot een wijze van samenleven waarin we initiatiefrijk en positief acteren, vanuit innerlijke bewogenheid, verbondenheid en gemeenschapsgevoel.

Tzedaka refereert niet zozeer aan in wetten omschreven verplichte acties hoewel die ook nodig blijven (homo homini lupus ets), maar met name aan gevoelens van

empathie en **respect** voor de **menselijke waardigheid** van een ander, onze medeburger, **inclusief de vreemdeling en verschoppeling**. Daarom is het begrip *tzedaka* vaak genoemd in de context van *chèsèd* (liefdevolle verbondenheid) en *gemiloet chasadim* (letterlijk: het vergoeden aan een de medemens wat we zelf als blijk van Gods goedheid in het leven ervaren). *Tzedaka* is ‘fairness’ tonen en samenleven vanuit een houding van dankbaarheid.

Israëls profeten hebben *tzedaka* verheven tot benoemd tot onmisbare voorwaarde voor menswaardig en sociaal leven. De profeet Jeremia geeft ons deze persoonlijke en tevens universele levensles mee: *‘Indien iemand zichzelf wil beroemen, laat hij zich dan hierop beroemen: in te zien en te erkennen dat Ik de Eeuwige ben, Die liefderijke trouw (chèsèd), recht (misjpat) en gerechtigheid (tzedaka) op aarde bewerkt, want daarin schep Ik behagen, luidt het gezegde van de Eeuwige’* (Jer. 9:23). De drie concepten ‘recht’ (*din*), sociaal recht (*misjpat*) en ‘gerechtigheid’ (*tzedaka*) zijn in het rabbijnse denken verwant, maar vallen niet altijd samen. Toegepast institutioneel recht kan de grootste onrechtvaardigheid blijken. En **onrecht** kan voorkomen uit goede maar misplaatste bedoelingen! (Das Gegenteil von Gut ist nicht das Böse aber das gut Gemeinde).

Vanuit de kernspreuk van Jeremia begrijpen we, hoe het begrip ‘*tzedaka*’ al in de vroeg-rabbijnse en nieuwtestamentische periode tevens de betekenis van ‘**aalmoes**’ verkreeg; De Griekse Septuaginta vertaalt het woord ‘*tzedaka*’ bij herhaling al met ‘*eleèmosunè*’, aalmoes. De basis van *tzedaka* als aalmoes vinden we al in een tekst als Deut. 14:12 v. (*‘Als hij een behoeftig man is etc. en het zal voor jou tzedaka [gerechtigheid] wezen.*

25 **Armenzorg als mensenrecht**

In meer toegespitste zin verwijst ‘*tzedaka*’ naar meer georganiseerde armenzorg. Maar naast naastenliefde naar een opvallend aspect daarvan. *Tzedaka* betekent naast liefdevol zorg juist ook **rechtsverschaffing**. Help niet alleen uit medelijden, maar omdat jouw naaste als evenbeeld van God daar **recht** op heeft. Kleinere en onteer hem niet door dankbaarheid af te dwingen! Dubbelheid is wezenskenmerk van het nooit geheel te rationaliseren rabbijnse denken! Handel spontaan als enkeling, maar organiseer ook georganiseerde en wettelijk verplichte hulp als gemeenschap. Juist hier herkennen we

de relatie tussen recht en rechtvaardigheid! *Tzedaka* als rechtsverschaffing impliceert dat we onze medemens, staatgenoot en vreemdeling, de ruimte en middelen bieden om tot zijn **eigen recht en bestemming te** komen (zodat hij positieve vrijheid kan realiseren naast negatieve vrijheid, in de taal van Jesaiah Berlin. *Tzedaka* is een poot onder de tafel
5 van de wereld en verleent de maatschappij en samenleving stabiliteit.

Tzedaka garandeert ook ons eigen recht van bestaan als geveer. Zonder *tzedaka* kan zowel gereguleerde als spontane armenzorg door het ressentiment en de haat van misdeelden de samenleving ontwrichten. De toekomst hangt van *tzedaka* af, zoals
10 Jesaja sprak: *‘Onderhoudt het recht en verricht tzedaka, want Mijn bevrijding staat op het punt om te komen en mijn gerechtigheid om zich te openbaren ‘* (Jes. 56:1). *Tzedaka* betreft een zowel persoonlijke als collectieve verplichting. Het is een plicht, een recht en gave tegelijkertijd! In feite ook aan de geveer. Zo leert de Tora ons: *‘Want de Eeuwige, jullie God Hij is de Allerhoogste God ... doe recht aan de wees en de weduwe, heb de vreemdeling lief door hem brood en kleding te verschaffen’* (Deut. 10:17-18).
15

Armenhulp komt voort uit de behoefte aan liefdadigheid maar is dus een sociaal recht! Help de ander niet alleen uit medelijden maar ook omdat hij daar als beeld van God recht op heeft! En toch: persoonlijke inzet (*gemiloet chasadim*) en hulpverlening is waardevoller dan financiële ondersteuning op afstand!

20 Zelfs al zou correcte naleving van wetten en regels dit misschien zelfs kunnen verhinderen, moeten we toch voor ieder mens een menswaardig bestaan mogelijk maken. Ook voor de vreemdeling en vluchteling! Het streven is dus als gezegd, dat iedere medeburger zijn (haar) mogelijkheden en potenties als beeld van God blijvend kan realiseren, op eigen unieke wijze! Zonder de garantie daartoe blijft recht maar schijn
25 en ontbreekt waarachtige gerechtigheid!

God als Eigenaar van de aarde – *tzedaka* als gemeenschappelijke plicht

De plicht tot armenzorg en ondersteuning van de economisch misdeelden binnen de samenleving herkennen we vanuit de Tora in een groot aantal (nationale) regels rond het
30 delen in de opbrengst van wat het land en de aarde voortbrengen. Onder meer teruggevoerd op het basisgebod in Deuteronomium 14:22: *‘Je zult een tiende apart*

zetten, ja apart zetten, van alle oogst van het veld dat je inzaait, van wat het veld jaar voor jaar opbrengt enz.’ .[[Zoals de *pea* (de rand van de akker), ‘*lèkèt*’ – nalezing, ‘*pèrèt*’ - raapsel (en gevallen fruit), ‘*ha-omèr sjekoecha*’ – de vergeten schoof, ‘*bikkoerim*’ – eerstelingen van oogst en van vee, en ‘*ma’aserot*’ - tienden van de oogst.]]

5 In later Talmoed-commentaar is daarmee ook een tiende bedoeld van andere inkomsten dan afdracht van de jaarlijkse oogst. *Tzedaka* wijst dus op een rechtsregel en een voorgeschreven afdracht **van een tiende deel van alle inkomsten** ter ondersteuning van armen en behoeftigen binnen de gemeenschap. (Zie Evers. 20;64-65, 69; TB Arachien 28a. Tora-plicht Gaon van Wilna; Maharil Mi-de-rabbanan; Meïr van
10 Rothenburg - minhag). **Het doen van *tzedaka* en het ondersteunen van de armen is, en dat is niet onbelangrijk, dus weliswaar een individuele verplichting maar tegelijk een taak van de gemeenschap (en de overheid) als geheel.** Ik citeer Maimonides uit zijn wetscodex:

15 »Het gehele Joodse volk en allen die zich bij hen voegen zijn als broeders, zoals er gezegd is (in Deuteronomium): ‘*Jullie zijn kinderen van de Eeuwige, jullie God*’ (Deut. 14:1). Indien een broeder geen barmhartigheid betoont aan een broeder, wie zal hem dan barmhartigheid betonen? Naar wie heffen de armen van Israël hun ogen op? Soms naar de heidense volkeren die hen haten en vervolgen? Wel, hun ogen zijn uitsluitend
20 gericht op hun broeders.«²

De basisgedachte is dat de gehele aarde en in het bijzonder Èrètz Jisra’él met haar rijke natuur en opbrengsten in werkelijkheid het exclusieve bezit van de Eeuwige blijft. Een gave aan Hem is een gave aan de bondsgemeenschap als geheel! Wat voor Èrètz Jisra’él
25 gold en geldt, gaat in feite eveneens op voor de mensheid als geheel. *Tzedaka* betreft een universele verplichting voor alle volkeren en staten, zonder de vervulling waarvan het voortbestaan van geen enkele gemeenschap gegarandeerd is. Op een maatschappij zonder een vorm van zowel vrijwillige als **geïstitutionaliseerde *tzedaka*** (in de zin van armenzorg) berust geen zegen! Als bewoners van het land (en de aarde) zijn wij slechts
30 tijdelijke **pachters** en blijven we gebonden aan ons contract met de Schepper. ‘*De aarde is van de Eeuwige, en al waarvan zij vol is*’ zegt de psalmist (Ps. 24:1). Deze basisidee bepaalde binnen de Joodse traditie een aantal rechtsregels. Grondstukken

binnen de grenzen van Èrètz Jisra'él mochten niet voor onbepaalde tijd worden verkocht, zonder de mogelijkheid van terugkoop door de oorspronkelijke eigenaar (en diens stam) aan wie de Eeuwige het grondstuk ooit had toebedeeld: (Lev. 25:23).

Periodieke herverdeling van scheefgegroeide economische welvaart is (vanuit het concept *tzedaka* bezien) een noodzakelijk gegeven (denk aan de instelling van het Jubeljaar en kwijtschelding van schulden na zeven jaren). Dit levert een algemeen geldige politieke les, voor iedere vorm van politiek bestel en elke overheid. Zoveel te meer voor een neo-liberale en kapitalistische samenlevingen als in de huidige tijd. Herverdeling kan toekomstig ressentiment en agressie van verdrukte groeperingen binnen onze samenleving voorkomen! Zorg voor de zwakken en misdeelden vormt een basisvoorwaarde voor blijvende welvaart en vrede. **Tzedaka bevat dus ook een economische les!** Drong dit maar eens door tot de geest van het internationaal en kapitalistisch opererend bedrijfsleven! Ook voor een goed functionerende economie is hulp aan economisch zwakkeren van eminent belang. De samenhang tussen *tzedaka* en armenzorg enerzijds en economische stabiliteit en vrede anderzijds is al voorzien door de profeet Jesaja. In zijn geest is in de **Kitzoer Sjoelchan Aroech** : 'Een persoon zal nooit arm worden, omdat hij *tzedaka* geeft, ook zal geen kwaad en schade over hem komen vanwege *tzedaka*, zoals Jesaja stelt: "Het werk van *tzedaka* betekent vrede" (Jes. 32:17).' (vgl. Deut. 14:22: *Aser te-asser*;:; wie tienden geeft, zal rijk worden (BT Ta'aniet 9a).[(vgl. Deut. 16:20 rechtvaardigheid, ja rechtvaardigheid zul je nastreven)].

Oude tradities wijzen keer op keer naar het aspect van **wederkerigheid** waar het gaat om zorg voor elkaar binnen de gemeenschap, zoals in een midrasj -overlevering, waarin God spreekt: 'Waarlijk, ik zal ziel voor ziel vergoeden. Morgen wordt misschien jouw zoon of dochter ziek, dan zal Ik omwille van de goede daad het (gebod) in herinnering brengen dat jij ten aanzien van de arme hebt verricht.'³

Conform deze woorden in het kleine Talmoed-traktaat Massechèt Dèrèch Èrètz: 'Over de barmhartigen en hen die hongerigen voeden en dorstigen te drinken geven, hen die armen kleden en die aalmoezen uitdelen, zegt de Schrift: *Zegt aan de rechtvaardige, dat hem goed zal gaan*' (Jer. 3:10).⁴ **Tzedaka vormt dus een les in economie bij uitstek!**

Geen enkele samenleving kan gezond functioneren zonder sociale wetgeving en ondersteuning van de minder bedeelden, inclusief de spontane hulp en liefdadigheid van individuele burgers onderling!

Tzedaka en regels rond armenzorg

We bekijken kort rabbijnse wetgeving rond armenzorg en *tzedaka*, zoals die geformuleerd is door (Rambam) Maimonides in de Misjné Tora⁵ en door Josef Karo in de Sjoelchan Aroech.⁶ Armenzorg is zowel een individuele als gemeenschappelijke verplichting, mede georganiseerd vanuit de gemeenschap of overheid als geheel. Het bestuur van elke stad met Joodse burgers is verplicht een fonds (*koepa*) te organiseren om arme en noodlijdende bewoners te helpen en te ondersteunen.⁷ Het gaat hier om een positief gebod en een in niet mis te verstane termen geformuleerde plicht. In het boek Deuteronomium is helder gesteld: *'Er zal geen arme (èvjon) onder jou verkeren ... Je zult je hand wijd voor hem openen en hem voldoende lenen, genoeg voor wat hem ontbreekt'* (Deut. 15:4-8). In het boek Leviticus lezen we: *'Indien jouw broeder in armoede vervalt en zijn hand naar jou uitstrekt (om hulp), dan moet je hem steunen, ook als hij vreemdeling of bijwoner is, zodat hij samen met jou in leven blijft'* (Lev. 25:35). Een persoon of overheid die zich aan hulpverlening onttrekt of daarin ernstig tekort schiet, begaat een duidelijke gerechtelijke en morele overtreding. We mogen niet van de ellende van anderen weggijken: *'Verhard je hart niet en houd je hand niet gesloten voor je broeder, die in armoede verkeert'* (Deut. 15:7). Maimonides en anderen leggen uit dat hier in de Tora gesproken wordt over primaire levensbehoeften, zoals een **dak** boven het hoofd, **kleding**, **voedsel** en de nodige **huisraad**. (bed, brood en ontbijt)

Hoe ver rijkt onze verantwoordelijkheid?

Wij mensen zijn specialisten in zelfrechtvaardiging, rationalisatie en weggijken. Een verleidelijke gedachte is inactief te blijven bij de vraag om hulp en ondersteuning voor vluchtelingen en verschoppelingen, omdat zij onbetrouwbaar zouden zijn, lui of zelfs misdadig. De rabbijnse traditie ondersteunt dergelijke doorzichtige rationalisaties allerminst! Gun iemand in acute nood het voordeel van de twijfel luidt de les. Daarover formuleert Maimonides: »Wanneer de identiteit van een persoon niet bekend is zegt: 'Ik heb honger, geef mij te eten, dan onderzoeken we nier (eerst) of hij (misschien) een bedrieger is. In plaats daarvan geven we hem onmiddellijk ondersteuning.«⁸ De rabbijnse midrasj zet hier nog enkele ferme stappen verder. Hoever onze persoonlijke verantwoordelijkheid reikt (als deelgenoten van een bondsgemeenschap)

kunnen we ontlenen aan het boek Leviticus. Daar horen we van de sociale verplichting om de rand van de akker bij het oogsten te laten staan; om vruchtbomen bij de oogst niet geheel en al kaal te plukken, zodat er na de oogst iets overblijft voor armen en vreemdelingen in het land (zie Lev. 19:9-10). Dergelijke opdrachten zijn aanvankelijk nadrukkelijk gericht tot de enkeling: [*'(...) je zult niet de rand van **jouw** akker volledig wegmaaïen en wat is blijven liggen na de maaioogst zul **je** niet wegrapen; en ook **jouw** wijngaard zul **je** niet afstropen etc.*] Des te opmerkelijker is het gebruik van meervoudsvormen in het directe vervolg van de tekst met: **'Jullie zullen niet stelen, jullie zullen niet bedrieglijk ontkennen, jullie zullen elkaar niet bedriegen, de een de ander van zijn volk.'**

Deze merkwaardige wisseling van enkelvoud naar meervoud ontlokte het volgende commentaar aan de middeleeuwse Tenach-commentator Avraham ben Me'ir Ibn Ezra (1088-1167): »**'Jullie zullen niet stelen'** (i.p.v. het te verwachten 'je zult niet stelen'). Want zo is het jou opgedragen om van het jouwe te geven aan de armen, tot eer van God. Dit (niet aan de armen geven) betekent ook dat je neemt van wat een ander (rechtens) toebehoort. En de reden voor het meervoud **'Jullie zullen niet stelen'** is dat ook hij een dief is die ziet (hoe de armen tekortkomen) en zwijgt.'«

Een onontkoombare implicatie bij deze uitleg luidt: dwing de verdrukten niet tot diefstal en slecht gedrag, want ook zij maken deel uit van de gemeenschap. Voor het behoud van de morele kwaliteit van die gemeenschap is iedere burger en ieder lid, dus ook wijzelf, mede verantwoordelijk! Als verdrukten, vluchtelingen en arme sloebers uit louter nood gaan stelen, hebben wij in zekere zin ook zelf gestolen, samen met hen. Zelfs wanneer zij zich misdragen, mogen we niet al te makkelijk distantiëren en hen verguizen. Ze begaan hun misdragingen namelijk binnen een leefomgeving waarvoor wij mede verantwoordelijk dragen!

Liever lenen dan geven

De conclusie luidt: help je naaste en de vreemdeling op weg om een eigen bestaan op te bouwen, laat hem of haar niet gedwongen tot immoraliteit te vervallen. Maimonides geeft in zijn wetscodex een opsomming van acht manieren om armen te helpen, van het hoogste niveau naar het laagste. Het hoogste niveau van *tzedaka* is volgens Rambam om met de arme een partnerschap aan te gaan en hem loon te geven en hem te doen

delen in de opbrengst; of om hem geld te doen lenen zodat hij zelf een activiteit kan ontwikkelen om het eigen brood te gaan verdienen. De onderbouwing van deze beoordeling vindt Rambam in het Tora-vers: *'je zult hem, de vreemdeling en de ingezetene ondersteunen (hèchèzakta – letterlijk: sterk maken), opdat hij te midden van*
5 *jou leven zal leven'* (Lev. 25:35). Een wat lager niveau van *tzedaka* is (niet te lenen) en anoniem aan de arme te geven, zodat de ontvanger geen persoonlijke dank aan de gever verschuldigd is en zijn waardigheid gegarandeerd blijft. Een lager niveau van geven is om wel persoonlijk aan de arme te geven, zodat hij dank verschuldigd is; en daarbij ook nog eens af en toe maar een kleinigheid, zodat hij afhankelijk blijft en
10 voortdurend dankbaarheid moet tonen. Geef de ander daarom bij voorkeur geheel anoniem en meteen genoeg zodat hij zelf in zijn bestaan kan voorzien. [meteen genoeg; toeslagen-affaire]. Het is goed om te geven, nog voordat de arme zelf om ondersteuning moet vragen. En als je hem middelen ter ondersteuning schenkt, geef dan in een keer genoeg (om te eten en te slapen). Het laagste niveau van *tzedaka* is het minimale en te
15 weinig geven, en dat ook nog eens met zichtbare tegenzin!⁹

Reb David uit Levov

Doorgaans eindig ik een les of lezing met een essentiële vraag, en met een verhaal als antwoord op die vraag. Wat is het onderscheid tussen recht en
20 rechtvaardigheid, *tzedaka* en *dien* of *misjpat*? Hoe moeten we vanuit een houding van *tzedaka* met onze medemens omgaan in het licht van bestaande wetten en regels. Een vraag die met name prangend blijft, wanneer we iedere komma en punt van de wet en voorgeschreven protocollen menen te kennen en altijd te moeten navolgen, wat dit ook kost.
25 Een echte tzaddik (rechtvaardige) wil zo nodig juist elke komma en punt van wet en regel omzeilen, omwille van het behoud van menselijke waardigheid en rechtvaardigheid. Vanuit streven naar authentieke *tzedaka*.

Een hongerige reiziger klopte aan bij de deur van Reb David van Levov, maar
30 de tzaddik bezat zelf niet meer dan één enkele hap om zich daarmee te voeden. Daarom nam hij een portie van het meel van de *sjemoera* [het tevoren apart gehouden meel voor de matzes van Pesach. Meel dat volgens de Joodse wet in afzondering moet blijven opdat het niet gaat gisten]. En Reb David gaf dit meel aan zijn vrouw met het verzoek hiervan toch een eenvoudige maaltijd te
35 bereiden voor de reiziger. Reb David gaf later de volgende verklaring voor zijn opmerkelijke manier van doen. Hij sprak:

»Het hele punt van het voorschrift van het apart zetten van meel, *de sjemoera*, is om te voorkomen dat dit op enigerlei wijze *chamétz* (gegist, zuur) wordt. Want op dit punt schrijft de Tora ons voor: ‘*Je zult de matzot apart houden*’ Dat wil
 5 zeggen: je zult de *matzot* bewaken. Dit woord *matzot* kan echter ook van andere klinkers worden voorzien, en dan wordt het ‘*miztwot*’ (geboden) in plaats van ‘*matzot*’ (*matzes*). En het woord *chametz* (gegist) bevat de letters van het werkwoord *chamatz*, hetgeen ‘uitstellen’ betekent. Daarom hebben de Wijzen het voorschrift ‘*Je zult de matzes apart houden*’ als speciale lering ook gelezen
 10 als ‘*Je zult een gebod (een mitzwe – goede daad) niet uitstellen.*’ Als de gelegenheid zich voordoet om een gebod te vervullen, stel dat dan niet uit! Vandaag diende de gelegenheid zich aan tot het vervulling van het gebod tot gastvrijheid. En door de vervulling daarvan *niet* uit te stellen, vervulde ik toch tegelijkertijd ook het gebod rond het in bewaring houden van de *matzes*,
 15 waarvan de wijzen zeggen dat je dit moet doen. Rond de vraag wat ik tijdens Pesach zal eten ben ik er zeker van dat de Almachtige op een of andere manier nog op tijd vervangend meel zal brengen om in bewaring te houden voor Pesach.«

Vgl. S.Y. Zevin A Treasury of Chasidic Tales on the Festivals, II, Jerusalem 1982, 346)

20

Hoe soepel moet en kun je volgens Reb David van Levov zijn? laten ook wij recht en rechtvaardigheid in balans brengen en daarmee onze persoonlijke bijdrage leveren aan *tikkoen olam*.

25

¹ Zie Kitzoer Sjoelchan Aroech, Cap. 34, § 7.

² Zie Maimonides, Mishné Tora, Hilchot Oni’im X, 2.

³ Midrasj Zoeta op Sjim ha-Sjirim, 1.

⁴ II,21; ed. M. van Loopik, 33.

⁵ Zie Misjnë Tora, Mattanot Oni’im, VII,1 v.

⁶ Zie Kitzoer Sjoelchan Aroech cap. XXXIV,1 v.

⁷ Maimonides (ibid), IX, 1.

⁸ Maimonides (ibid.), VII,6.

⁹ Maimonides, Ibid. X,7-14,